

MIRAJUL TRADUCERILOR ÎN BUCOVINA CENTENARĂ

SANDA-MARIA ARDELEANU

The Miracle of Translations in Centenarian Bukovina

(Abstract)*

Paradoxically, for some, unusual for others, natural and logical for most of us, Bukovinian intellectuals felt the need, at least once in their life, to use their own translation of some texts. The motivation was varied: whether they considered the text to be fundamental to a certain field, or that the reader of “pleasure literature” had the right to access to great authors, or that the exercise itself of communicating in another language determined the culture people to propose the translation of some texts.

Bucovina, as a space of authentic multilingualism (also, in a certain way) *avant-la-lettre*, assured the communication between its citizens using and cultivating this “universal language”, i.e. the translation (a phrase emanated and validated by the officials of the European Union), or as we would say, this art, which can not be reduced to traductology or to any other form of scientific analysis. Just as people spoke a long time before the language sciences were born, in the same way, they translated long before the translation came into being as a scientific object. The contact between languages in Bukovina generated language interferences, messages belonged to two or more “codes” and translation became the usual way of transmitting and understanding the messages.

Keywords: translation, Bukovina, culture, universality.

I. Traducerea și limbile în contact pe teritoriul Bucovinei

Propunem un act de *restitutio* atunci când vorbim despre traducere ca limbă universală, transpusă într-un adevărat „miraj al traducerilor” creat de marii intelectuali, mai mult sau mai puțin cunoscuți de către publicul larg, pasionați de transpunerea textelor dintr-o limbă în alta. Româna, germana, rusa, polona, idiș, ivrit, ucraineana, latina, franceza și chiar engleza s-au constituit în grupul „limbilor-sursă” sau cel al „limbilor-țintă”, din care și către care s-a manifestat interesul unui număr impresionant de mare de traducători (investigația noastră aduce la lumină peste 100 de nume de intelectuali bucovineni preocupați de rescrierea, într-o limbă sau alta, a

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

unor texte din toate domeniile vieții: literatură, știință, istorie, politică, economie, media și comunicare etc.).

Paradoxal pentru unii, inedit pentru alții, firesc și logic pentru majoritatea dintre noi, intelectualii bucovineni au simțit nevoia, măcar o dată în viață, să recurgă la propria traducere a unor texte. Motivația era diversă: fie că aceștia considerau textul ca fundamental pentru domeniul respectiv, fie că cititorul de „literatură de plăcere” avea dreptul la accesul la mari autori, fie că exercițiul însuși al exprimării în altă limbă îi împingea pe oamenii de cultură să propună traducerea unor texte.

Bucovina, ca spațiu al plurilingvistului autentic, dar și, într-un anumit fel, avant-la-lettre, și-a asigurat comunicarea dintre cetățenii ei folosind și cultivând această „limbă universală” – traducerea (sintagmă emanată și validată de oficialii Uniunii Europene), noi am spune această artă care nu poate fi redusă nici la traductologie, nici la oricare altă formă de analiză științifică. Așa după cum oamenii au vorbit cu mult timp înainte de a se naște științele limbajului, ei au tradus cu mult timp înainte de apariția traducerii ca obiect științific. Limbile în contact din Bucovina au generat interferențele lingvistice, mesajele aparținând la două sau mai multe „coduri”, traducerea devenind procedeul uzual ce asigura transmiterea și înțelegerea mesajului.

II. Trei generații de traducători în Bucovina Centenară

Din prima generație de traducători din perioada ultimei sute de ani fac parte: scriitorul jurnalist Constantin Berariu, profesorul-publicist Ilarion Bereznițchi, scriitoarea Lotte Berg, publicistul Ioan Bilețchi-Albescu, scriitorul Vasile Bumbac, publicistul Silvestru Danielescu, profesorul Animpodist Dașchievici, poeta Denisa Mirena Duran, protosinghelul Ieraclie Flocea, filologul Vasile Grecu, istoricul Eudoxiu Hurmuzachi, scriitorul Constantin Ignătescu, teologul orientalist Silvestru Isopescu, poetul Alfred Margul-Sperber, arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, preotul Constantin Morariu, economistul Mircea Pienescu, poetul, prozator și dramaturg Dragoș Protopopescu, profesorul-preot Ștefan Saghin, scriitorul Vasile Savel, cărturarul-arhiepiscopul Filaret Scriban, poetul George Sion, compozitorul Dimitrie Suceveanu.

Din cea de a doua generație de intelectuali bucovineni cu preocupări în traducere fac parte, printre alții: filologul germanist și istoricul literar Cornelia-Ana Andriescu, pedagogul, membru de onoare al Academiei Române, Iosif Antochi, criticul și istoricul literar Dumitru Balan, scriitorul Eusebiu Camilar, scriitorul Theodor Cazaban, lexicograful și autorul de manuale Constantin Duhăneanu, scriitorul Traian Filip, poetul Eugen Frunză, medicul Kurt Rudolf Geib, muzicologul compozitor Lucian Grigorovici, fizicianul Radu Grigorovici, poetul și prozatorul Jona Gruber, prozatorul Nicolae Jianu, pictorul Alfred Kittner, poetul Vasile Levițchi,

prozatorul Horia Matei, filologul și lingvistul Haralambie Mihăescu, scriitorul Modest Morariu, filologul Hertha Peretz, scriitorul evreu Norbert Iosef Rudel (cunoscut ca Radu Nor), traducătoarea germanistă Edith Silbermann, poetul Barbu Slușanschi, eseistul și scriitorul Mircea Streinul, sociologul și pedagogul Leon Țopa, scriitorul Tudor Țopa, poetul și prozatorul Iulian Vesper, sculptorul și scriitorul Manfred Winkler.

În fine, îi situăm în cea de a treia generație pe: ziaristul Tudor Andrieș, publicista Doina Monica Broșteanu, ziarista și prozatoarea Doina Cernica, filologul Albumița-Muguraș Constantinescu, poetul Ion Cozmei, filozoful politic Aurelian Crăiuțu, prozatorul și publicistul Grigore Crigan, poetul și dramaturgul Ion Gheorghită, prozatorul Stelian Gruia (Iațentiuc), preotul și scriitorul Corneliu Irod, poetul și prozatorul Vitali Kolodii, poetul și publicistul Mircea Lutic, profesorul de teologie Vasile Mihoc, profesorul și poetul Mircea Octavian Nestor, scriitoarea Lucia Olaru-Nenati, istoricul literar și publicistul Liviu Papuc, prozatorul și poetul Platon Pardău, preotul și eseistul Gheorghe Popa, teologul Alexandru Prelipcean, romanțierul și pictorul Mihai Prepelită, lector univ. Gina Puică, folcloristul Ioan Rebușapcă, lingvista Aspazia Reguș, scriitoarea Ioana Rostoș, istoricul și criticul literar Petruța Spânu, filologul Elena-Brândușa Steiciuc, poetul Arcadie-Vasile Suceveanu, poetul și prozatorul Ștefan Tcaciuc, scriitorul George Timcu, germanista Ștefănița-Mihaela Ungureanu, poetul Ion Vatamanu, doctorul în științe medicale Mihai C. M. Ardeleanu, precum și autoarea studiului de față.

Fără a avea pretenția unei treceri în revistă exhaustive a intelectualilor bucovineni traducători și fără a pune sub semnul îndoielii abordarea științifică a traducerii, ne permitem să observăm caracterul preponderent artistic al transpușerilor dintr-o limbă în alta în perioada și pe teritoriul geografic avute în vedere. Remarcăm, de asemenea, lipsa frontierelor bine definite atunci când vorbim despre profilul profesional al traducătorilor, de aici decurgând diversitatea excepțională a operelor traduse (de la poveștile pentru copii până la textul științific cu amprentă academică, de la literatură până la cărțile sfinte, de la poezia populară la libretul de operă, de la „cartea de pe noptieră” la textul de istorie sau critică literară).

III. Traducerea editorială între metadiscurs și nevoile culturale

Funcționarea metadiscursului în contextul procesului de traducere propriu-zisă sau interlinguală (definită de Roman Jakobson) se impune ca obiect de studiu în interiorul domeniului „comunicării editoriale”, descris și definit de Philippe Lane în 1992. Este adevărat că traducerea intralinguală sau reformularea rămâne, cu siguranță, un domeniu la fel de interesant pentru afirmarea metadiscursului care vizează în egală măsură traducerea editorială, dat fiind numărul mare de reformulări la care traducătorul este obligat să recurgă, dar, în contextul perspectivei duale „constrângeri”/„libertăți” pe care ne-am propus-o în acest material, traducerea interlinguală este mai productivă.

Stăpânirea și aplicarea mecanismului de traducere editorială impun respectarea unor anumite etape, precum: decodajul textului de tradus, focalizat pe înțelegerea informației și a contextului de producere; pregătirea condițiilor editării, ținând cont de nivelul și interesul publicului vizat; transferul de informație. Din acest punct de vedere, elementele paratextului editorial, fondate la nivel lingvistic pe un metadiscurs coerent (textul de prezentare, nota editorului, nota/notele traducătorului/traducătorilor, prefața non-auctorială, notele explicative), dobândesc importanță prin substanța semnificantă în economia unei ediții monolingvă, bilingvă, trilingvă. Dacă etapele traducerii s-ar putea integra conceptului de constrângeri, elementele paratextului editorial fac parte, evident, din categoria libertăților (din punctul de vedere al traducătorului și al editorului).

Situate la „marginea” textului, structurile invocate pot apărea ca „marginale” sau „marginalizate”, de fapt rolul lor în politicile de marketing fiind copleșitor. Metadiscursul metatextelor se impune ca o realitate langajieră pragmatică, iar analiza sa devine cu atât mai necesară, cu cât funcționalitatea sa se reflectă în mod direct asupra textului tradus.

Domeniul traducerii editoriale ne oferă, de altfel, un larg câmp de manifestare a metadiscursului specific, destinat susținerii textului/textelor și cărții. Cu atât mai mult cu cât, la nivelul teoretizării discursive, indicii de eterogenitate, polifonie, interdiscurs și/sau dialog apar la suprafață ca centre de interes.

Depășind limitele („constrângerile”) traducerii lingvistice, traducerea editorială este, mai ales, un act de cultură, mai mult, un act politic, istoric, social și cultural pregnant căci, din punct de vedere cultural, sensurile diferă de la o cultură la alta.

IV. În loc de concluzii

„Mirajul traducerii” în Bucovina Centenară înseamnă numeroși traducători, proveniți din experiențe și spații culturale diferite, dar cu rădăcinile în Bucovina, numeroase limbi (și vorbim aici de traducerea interlinguală definită de Roman Jakobson), o varietate de „coduri” ce asigură transmiterea mesajului. Dar, ceea ce definește sintagma noastră pentru spațiul bucovinean e dat de nevoia comunicării și chiar „obligația”, asumată de intelectualitate, de a transmite mesajele în interiorul spațiului, din exteriorul lui către interior și vice-versa.

Nevoia racordării acestui univers la universalitate a constituit și constituie, fără îndoială, motivația *princeps* pentru o muncă de bijutier, căci a traduce înseamnă a te apleca spre cunoașterea profundă, a scrie pentru a rescrie, într-un alt sistem lingvistic, acceptând constrângerile și bucurându-te de libertățile pe care le impun sau le îngăduie limbile noastre. Acesta este sentimentul pe care îl degajă fenomenul traductologic în Bucovina Centenară: „traduci, deci exiști”, pentru a parafraza autorul, iar „limba noastră” se transformă în „limbile noastre”, la fel cum norma lingvistică s-a dezvoltat înspre „normele” limbii, acceptate și validate în uz.

BIBLIOGRAFIE

- Sanda-Maria Ardeleanu, „Dimensions socio-culturelles de la terminologie francophone”, în „Studia Universitatis Moldaviae”, Chișinău, nr. 4 (94), 2016.
- Idem, „La francophonie roumaine-Restitutio: «Intellectuels roumains d’expression française» – un vaste projet traductologique”, în „Etudes interdisciplinaires en Sciences, humaines”, Géorgie, Editions Université d’Etat Ilia, no. 4, 2017, p. 93–103.
- Idem, „Imaginaire linguistique et construction de l’identité culturelle – Hommage à Anne-Marie Houdebine”, în „Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului «Eugeniu Coșeriu»”, Chișinău, ediția a XIV-a, 2018, p. 272–278.
- Sanda-Maria Ardeleanu, Ana Crăciunescu, „Le métadiscours de la traduction d’édition: un discours «marginal» ou «marginalisé»?”, în „Du monème au texte: paramètres lexico-sémantiques et discursifs”, Chișinău, tome IV, 2018, p. 182–188.
- Anne-Marie Houdebine-Gravaud, (coord.), *L’imaginaire linguistique*, Paris, L’Harmattan, col. „Langue et parole”, 2002.
- Idem, „L’imaginaire linguistique entre langue idéale et idéal de langue, entre norme et normes”, în *Lingvistică integrală – Multilingvism – Discurs literar*, Cernăuți, Helena Bukovine, 2004, p. 40–64.
- Philippe Lane, *La périphérie du texte*, Iași, Institutul European, 2007.
- A. Eugene Nida, *Traducerea sensurilor*, Iași, Institutul European, 2004.
- Marius Sala, *Cuvintele – mesageri ai istoriei*, București, Editura Meronia, 2009.
- Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Maison d’édition Payot, 1973.
- R. Jakobson, „Aspects linguistiques de la traduction”, în *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963.
- Emil Satco, Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I–III, Suceava, Editura „Karl A. Romstorfer”, 2018.

